

МОВОЗНАВСТВО • LINGUISTICS

УДК 811.161.2'367.33'367.625.41]:81'367.332.7-044.966](045)

Олена Дуденко^{*ID}, Анна Даценко^{**ID}, Юлія Прижбило^{***ID}

ІНФІНІТИВ – ДРУГОРЯДНИЙ ЧЛЕН РЕЧЕННЯ:

ВІДМЕЖОВУЄМО ВІД ПРИСУДКА

У статті розглянуто синтаксичні особливості інфінітива як непрямого додатка, неузгодженого означення та обставини мети в сучасній українській літературній мові. Проаналізовано сучасні тенденції у визначенні синтаксичної ролі інфінітива й наведено критерії розмежування інфінітива у складі присудка та інфінітива – другорядного члена речення. За джерело ілюстративного матеріалу взято роман Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону».

Ключові слова: інфінітив, синтаксичні функції інфінітива, складений дієслівний присудок, другорядний член речення, непрямий додаток, неузгоджене означення, обставина мети.

Olena Dudenko, Anna Dotsenko, Yulia Pryzhbylo. The infinitive as a secondary part of a sentence: separating it from the predicate. The article examines the syntactic functions of the infinitive as an indirect object, an inconsistent attribute, and an adverbial modifier of purpose in modern Ukrainian literary language. The authors aimed to analyse contemporary trends in determining the syntactic role of the infinitive and to identify the criteria for distinguishing between the infinitive as part of the predicate and the infinitive as a secondary part of the sentence.

The extensive illustrative material taken from Natalia Gurnytska's novel "Melody of Coffee with Cardamom Tone" shows that only subject infinitives belong to the compound verbal predicate.

The infinitive as an indirect object is always objective, i.e. it indicates an action that will be performed not by the subject, but by the person to whom the action is directed. It depends on the verbs denoting various expressions of human will: command, permission, prohibition, coercion, request, promise, help, etc. (ordered to gather, allowed to sleep, forbade to tell, forced to feel, helped to get off, asked to leave, etc.).

*Олена Дуденко, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна); e-mail: nusik2009@meta.ua.

**Анна Даценко, здобувачка вищої освіти бакалаврського рівня ОПП «Середня освіта (Українська мова і література. Мова і література (польська)) факультету філології та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна); e-mail: dotsenko.anytka@gmail.com.

***Юлія Прижбило, здобувачка вищої освіти бакалаврського рівня ОПП «Середня освіта (Українська мова і література. Мова і література (польська)) факультету філології та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна); e-mail: yuliapryzhbylo@gmail.com.

Infinitives as inconsistent attributes are connected with a limited range of nouns that express volition (*desire/reluctance, need, attempt, aspiration, effort, intention, decision, promise, order, request, command, opinion, readiness, etc.*), denote certain conditions or circumstances that are favourable or unfavourable for something (*possibility/impossibility, probability, necessity, opportunity, chance, reason, method, etc.*) or the internal abilities of the subject (*skills, manners, abilities, talent, etc.*). The analysis of Natalia Gurnytska's artistic discourse has shown that infinitives are often used as attributes, with the most productive ones being combined with verbal nouns that express volition.

The authors conclude that the infinitive with the meaning of purpose (the question 'why?' can be applied in this case) is not a component of the compound verbal predicate, but acts as an adverbial modifier of purpose. As the literary material displays, such an infinitive is used not only after verbs of motion (although they dominate, e.g., *they came to quarrel, she ran to open the door, etc.*), but also after those that indicate a refusal to move or a cessation of motion (e.g., *go to bed*). The infinitive with the function of an adverbial modifier is least used in literary discourse.

Keywords: infinitive, syntactic functions of the infinitive, the compound verbal predicate, secondary part of the sentence, indirect object, an inconsistent attribute, an adverbial modifier of purpose.

Інфінітив, або неозначена форма, є початковою формою дієслівної парадигми, яка позначає дію, процес або стан поза категоріями часу, способу, особи і числа. У сучасній українській літературній мові синтаксисти відзначають його багатофункціональність, адже він виконує роль простого підмета та присудка (або частини складеного чи ускладненого дієслівного присудка), головного члена односкладного інфінітивного речення (або частини безособового), а також непрямого додатка, неузгодженого означення та обставини мети.

Як стверджують мовознавці, історично інфінітив «є скам'янілою формою давального відмінка віддієслівних іменників із старовинною основою на -і» [Сич 2011, с. 304; Бондаренко і Денисюк 2018, с. 9]. Тобто генетично це дієслівно-іменна форма, і це зумовлює його поліфункціональність – здатність виконувати синтаксичні ролі, властиві і дієслову, й іменникові.

В. Сич припускає, що первинною синтаксичною функцією інфінітива була саме роль додатка. Дослідник зауважує, що поступово, набуваючи дієслівних ознак, але не втрачаючи повністю іменникових, він розширив сферу свого вживання, почавши реалізовувати також інші синтаксичні функції [Сич 2011, с. 304].

Однак у ході синтаксичного аналізу речень у здобувачів середньої та вищої освіти часто виникають сумніви при визначенні функції інфінітива, особливо

коли треба відмежувати інфінітив – частину складеного присудка – від другорядного члена. Це все тому, що досі не визначено чіткі критерії такого розмежування: коли інфінітив – непрямий додаток, коли – неузгоджене означення, а коли – обставина мети. До речі, на відсутність таких критеріїв нарікали ще й пів століття тому [див. Сич 2011, що є передруком Сич 1972]. Через те й досі у підручниках для ЗВО та школи з української мови трапляються суперечності. Напр., у підручнику Олександра та Віктора Заболотних для 8 кл. (2021), за яким школярі ще навчалися цього року, дієслово *любити* подано серед допоміжних слів у складеному дієслівному присудку (с. 35), зате далі, на с. 54, при розгляді непрямих додатків, виражених інфінітивом, запропоновано речення: «Я так люблю (що?) сіяти»(!) [Заболотні 2021]. Таке трактування повертає у 60–70-ті роки ХХ ст., коли саме так трактували б це речення українські мовознавці, орієнтуючись на граматиків російської мови. Таким чином, проблема з'ясування чітких критеріїв для визначення ролі інфінітива як другорядного члена речення існує і потребує розв'язання.

Різні погляди на проблему визначення синтаксичної функції інфінітива висловлюють вітчизняні мовознавці, серед яких – автори підручників та навчальних посібників із синтаксису: С. Бевзенко, Л. Литвин, Г. Семеренко; П. Дудик, Л. Прокопчук; А. Загнітко, Г. Миронова; І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська; К. Шульжук; а також автори окремих публікацій – О. Безпояско, Н. Іваницька, Г. Могильницька, С. Новосельська, В. Сич, І. Ющук та багато ін.

У попередній праці («Синтаксичний статус інфінітива: проблеми вивчення у вищій та середній школі») [Дуденко 2025] ми вже аналізували суперечливі погляди на синтаксичні функції інфінітива у навчальній літературі для ЗВО та школи. У пропонованій розвідці зосередимо свою увагу на особливостях інфінітива в ролі другорядного члена.

Мета роботи – на основі сучасних тенденцій у визначенні синтаксичних функцій інфінітива з'ясувати, за яких умов він є непрямим додатком, неузгодженим означенням та обставиною мети, а не частиною складеного дієслівного присудка.

Матеріалом для дослідження став художній дискурс роману Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону» (Мелодія). Письменниця

активно послуговується інфінітивами, що дає нам можливість спостерігати за їх функціонуванням у сучасному мовленні.

Багаторічний досвід роботи зі здобувачами показує, що визначити синтаксичну роль інфінітива, особливо як другорядного члена, їм непросто. Тут насамперед важливо відрізнити інфінітив-додаток від частини складеного присудка.

У вітчизняному мовознавстві довго тяжіла лінгвістична традиція, за якою до складу присудка входив суб'єктний інфінітив, який залежав лише від допоміжних дієслів зі значенням «можливості, неможливості, необхідності тощо» (СУЛМ, с. 158) (уточнимо: суб'єктним є інфінітив, який характеризує дію самого суб'єкта, що є підметом). За такого підходу особові дієслова, що позначали «бажання, прагнення суб'єкта виконати дію (*хотіти, прагнути, братися, збиратися, відважитися*); домовленість, зобов'язання, намір виконати дію (*погодитися, домовитися, обіцяти, думати, мріяти* та ін.)» (СУЛМ, с. 198) ставали простими присудками, а залежні від них суб'єктні інфінітиви визначали як додатки. Таким чином українські дослідники наслідували праці російських граматистів (напр., О. Гвоздева), намагаючись уніфікувати обидві мови на вимогу радянської ідеології. Проте українські синтаксисти, напр. Б. Кулик, як зазначає К. Шульжук, до груп допоміжних дієслів вже у 70-80-х рр. XX ст. додали дієслова «із значенням процесу думки, внутрішнього переживання (*думати, сподіватися, готуватися, збиратися, боятися, соромитися* та ін.)» [Шульжук 2004, с. 76].

Сучасні синтаксисти дотримуються широкого погляду на групи допоміжних дієслів при інфінітивові у складі дієслівного складеного присудка. Наприклад, проф. К. Шульжук, пропонує виділяти такі допоміжні дієслова: «1) форми зі значенням можливості чи неможливості дії: *могти, вміти, встигнути* та ін.; 2) модальні дієслова *мати, мусити* зі значенням повинності; 3) модальні дієслова з різними відтінками волевиявлення: *бажати, воліти, хотіти, мріяти, ждати, збиратися, надумати, вирішити, готуватися, намагатися, пробувати* та ін.; 4) форми зі значенням суб'єктивно-емоційної оцінки: *любити, полюбити, боятися*; 5) модальні дієслова зі значенням міри звичайності дії: *навчитися, звикнути, пристосуватися* тощо; 6) дієслівні фразеологічні сполуки, переважно на основі дієслова *мати*: *мати можливість*,

мати намір, мати змогу, мати нагоду, мати звичку, мати право» [Шульжук 2004, с. 77].

Із перелічених груп довго викликали дискусію дієслова мислення (*думати, вирішити*), мовлення (*пообіцяти*), психічного (*любити, мріяти, боятися*) і фізичного стану (*стомитися*), які традиційно відносили до повнозначних, а інфінітив біля них визначали додатком, як і автори колективної монографії за ред. І. Білодіда (СУЛМ, с. 198).

Проте погляди багатьох синтаксистів є суголосними із твердженнями К. Шульжука. Так, проф. П. Дудик і Л. Прокопчук зазначають, що разом з інфінітивом утворюють складений дієслівний присудок дієслова із таким значенням: «1) можливості/неможливості, повинності, необхідності дії, стану, процесу (*могти, мусити, вміти* та ін.); 2) волевиявлення (*бажати, хотіти* тощо); 3) суб'єктивно-емоційної оцінки (*любити, ненавидіти* та ін.); 4) міри, ступеня вияву дії (*навчитися, пристосуватися* тощо); 5) мисленнєво-психічного стану людини (*думати, мріяти, соромитись, боятися* та ін.)» [Дудик, Прокопчук 2010, с. 102].

На думку І. Слинька, Н. Гуйванюк і М. Кобилянської, у структурі складеного дієслівного присудка допоміжними є «не тільки власне модальні дієслова, а й дієслова розумової та психічної дії» [Слинько, Гуйванюк і Кобилянська 1994, с. 123]. Автори навчального посібника «Синтаксис української мови. Проблемні питання» доводять, що «у сполученні з інфінітивами ці дієслова означають не конкретну дію, а відношення до дії, тобто вони граматикалізуються (*люблю читати, обіцяв подарувати, звик командувати, погодився читати, збирався йти*)... і перетворюються на допоміжні» [Слинько, Гуйванюк і Кобилянська 1994, с. 125].

Таким чином, варто дотримуватися думки, що в більшості випадків інфінітиви разом із допоміжними дієсловами (включно: *мріяти, любити, боятися, соромитися* і под.) утворюють складені дієслівні присудки. Однак наголосимо: інфінітив має бути виключно суб'єктивним, тобто характеризувати дію самого суб'єкта (підмета). На противагу йому об'єктивний інфінітив позначає дію, яку має виконати об'єкт (той, на кого спрямована дія), і саме він стає непрямим додатком.

Добре, що такої ж думки й автори найновіших шкільних підручників з української мови, напр., Олександр та Віктор Заболотні. У підготовленому для 8 класу НУШ підручнику при поясненні будови складеного дієслівного присудка до допоміжних віднесені «дієслова зі значенням можливості, неможливості дії, прагнення, бажаності, необхідності, емоційної оцінки: *могти, уміти, встигнути, хотіти, воліти, пробувати, намагатися, мусити, мріяти, любити* й под.» [Заболотні 2025, с. 54].

Погляньмо уважніше, від яких дієслів-присудків залежить інфінітив-додаток. Як зазначає С. Новосельська, у структурі речення об'єктний інфінітив у ролі непрямого додатка найчастіше виступає при дієсловах, «що позначають такі поняття: 1) наказ, пораду, побажання, дозвіл (*наказати, умовити, просити, запросити, дозволити, не дати, веліти, запропонувати, заповідати*); 2) процеси навчання, повчання (*вчити, навчати, наставляти, радити*)» [Новосельська 2022]. Художній дискурс роману Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону» допоможе нам встановити семантику дієслів, від яких може залежати об'єктний інфінітив-додаток. Методом суцільного виписування вибрано понад 60 конситуацій, у яких засвідчено саме такий інфінітив.

Семантику **наказу** передає лексема **наказати** (5 фіксацій), що бачимо у реченнях: «...Адам вирішив не відкладати поїздки надовго і **наказав** челяді **збиратися в дорогу негайно**» (Мелодія, с. 21); «**Тітка наказала прийти до вас і сказати, щоб ви сьогодні до нас не приходили**» (Мелодія, с. 59).

Семантику **дозволу / заборони** при інфінітиві у ролі непрямого додатка передають дієслова **дозволити / не дозволити, заборонити** і под. Так, лексема **дозволити** у цій ролі зафіксована у романі 11 разів, наприклад: «**Пенсія по чоловікові була невеликою, проте дозволяла не лише триматися за межею злиднів, але й винаймати пристойне помешкання**» (Мелодія, с. 14); «Від подиву втративши дар мови, Анна не лише промовчала, але й безборонно **дозволила випроводити себе з кімнати**» (Мелодія, с. 124); «**Хотілося хіба, щоб ніхто її сьогодні не чіпав і дозволив спати аж до наступного ранку**» (Мелодія, с. 414).

Майже з такою ж частотністю (12 фіксацій) у романі вжито це дієслово із запереченням: «Притиснула долоню до губ і **не дозволила відчаю прорватися назовні слізьми**» (Мелодія, с. 102); «**Якась страшна сила втримувала її тут, не дозволяла рухатися, бачити, говорити, йти**» (Мелодія, с. 409). Зрідка авторка

вживає дієслова **забороняти/заборонити** (3 фіксації) або їх із заперечною часткою **не**: «*Батьки категорично заборонили їй бачитися з ним*» (Мелодія, с. 27); «*Пані тоді не були вдома, а пан заборонив розповідати пані*» (Мелодія, с. 402).

Часто вживаються дієслова зі значенням **примусу** (**примусити/примушувати/не примушувати** (до 30 фіксацій), **змусити**), наприклад: «*Щось поважне примусило його забути старі звички та взятися за перо*» (Мелодія, с. 21); «*Я не примушував твого вуйка створювати борги і не пропонував йому розраховуватися за них тобою...*» (Мелодія, с. 131); «*Може, хтось силою змусив її залишити місто?*» (Мелодія, с. 88).

Змальовуючи міжособистісні стосунки між персонажами, Наталія Гурницька використовує синтаксичні конструкції з дієсловами на позначення **допомоги**, зокрема, **допомогти** (12 фіксацій): «*Як умів, вуйко Павло допоміг впоратися з труднощами*» (Мелодія, с. 19); «*Адам допоміг Анні зійти на хідник...*» (Мелодія, с. 112); «*Пам'ятаєш, я обіцяла, що допоможу тобі вийти заміж?*» (Мелодія, с. 237) та ін.

Частотними при інфінітиві-додатку є дієслова із семантикою **прохання**, зокрема, **просити** (8): «*...просив не надто переживати і не їхати до нього, як на алярм...*» (Мелодія, с. 21); «*Навіщо тоді він просив її поїхати з ним до Львова?*» (Мелодія, с. 83); «*...мене попросили не лише винайняти для вас помешкання, але й привезти вас туди*» (Мелодія, с. 248).

В окремих випадках інфінітив у ролі непрямого додатка залежить від дієслів зі значенням **поради, пропозиції, доручення, обіцянки, переконання** та ін., а саме: **доручити, пропонувати, переконати, пообіцяти, радити, примушувати, відіслати, (не) давати, (не) заважати** та ін. Проілюструємо прикладами: «*За малим доручила приглядати їй*» (Мелодія, с. 10); «*Він сам пропонував їй залишитися в нього...*» (Мелодія, с. 79); «*...Анна таки переконала Терезу відпустити її додому...*» (Мелодія, с. 151); «*Уперше не лише пообіцяла Адамові зустрітися з ним, але й попросила подбати про місце зустрічі*» (Мелодія, с. 158); «*Я б не радила брати все це близько до серця*» (Мелодія, с. 183); «*Він не давав їй ані перевести подих, ані віддихатися, ані зосередитися на тому, що відбувається...*» (Мелодія, с. 198); «*Йому залежало хіба на тому,*

щоб не заважали займатися власними справами та не примушували йти додому» (Мелодія, с. 239-240).

Зафіксовано випадки, коли інфінітив-додаток залежить від безособового дієслова: «**Пропонувалося впровадити** польську мову по урядах та судах, **скасувати** цензуру, **завести** школи по всіх селах, **видалити** чужинців з Галичини, **знести** панищину й **амністувати** заарештованих у сорок шостому році патріотів» (Мелодія, с. 271); «**Хотілося** лише одного – бодай годину **поспати** спокійно» (Мелодія, с. 325); «**Навіть** найменші дівчатка досягли того віку, коли їх **треба вчити не так говорити, як хоча б іноді мовчати**» (Мелодія, с. 379).

Зауважимо, що нами не зафіксовано у дискурсі письменниці при інфінітивах дієслова із семантикою навчання, повчання і под., за винятком контексту із дієприкметником: «...сама бачила, що **не навчена бути господинею** у такому заможному домі, як його» (Мелодія, с. 361).

Таким чином, можемо стверджувати, що в художньому дискурсі Наталії Гурницької засвідчено інфінітиви-додатки, залежні від дієслів, що позначають різні волевиявлення людини: наказ, дозвіл, заборону, примус, прохання, обіцянку, допомогу та ін. Наголосимо: скрізь інфінітив є об'єктним, тобто вказує на дію, яку виконуватиме не суб'єкт, а той, на кого спрямована його дія. До речі, цей об'єкт обов'язково вказується (розуміється) в усіх реченнях з інфінітивом-додатком.

Від частини присудка слід відмежовувати й інфінітив-обставину. Зауважимо: навіть автори сучасних шкільних підручників загострюють на цьому увагу учнів. Для прикладу візьмемо підручник з української мови для 8-класників НУШ (2025) Олександра і Віктора Заболотних [Заболотні 2025]. Автори радять з'ясувати, «чи вказує інфінітив на мету дії, названу особовим дієсловом. Якщо так, то інфінітив є обставиною, а не частиною присудка (*Діти поїхали (д л я ч о г о ?) купатися*)» [Заболотні 2025, с. 70]. Щоб тут не помилитися, зауважують: «Щоб переконатися, що неозначена форма дієслова (інфінітив) є обставиною, а не частиною складеного присудка, спробуйте перебудувати речення на речення із сполучником **для того, щоб**. Якщо така заміна можлива, то неозначена форма дієслова є **обставиною** мети: *Діти прийшли (д л я ч о г о ?) снідати* (*Діти прийшли для того, щоб снідати*)» [Заболотні 2025, с. 95].

Виникає дискусія, коли в підручниках для здобувачів вищої освіти таким

інфінітивам відводять інші ролі: простого ускладненого присудка (*Серед хати сіли вечеряти* (П. М.)) [Бевзенко та ін. 2005, с. 54]; складеного дієслівного присудка (вираженого «повнозначним дієсловом у поєднанні з інфінітивом, що має відтінок обставини мети, якщо обидві дії стосуються того самого суб'єкта: *Андрій пішов оглядати руїни* (М. К.)) [Бевзенко та ін. 2005, с. 55]) – або називають їх «паралельним присудком» («*Дівчина пішла напитися води* (А. Тесленко)» [Загнітко і Миронова 2013, с. 39].

Підтримуємо думку тих синтаксистів, які вважають, що інфінітив зі значенням мети дії (можна поставити запитання до нього *навіщо?*) не є компонентом складеного дієслівного присудка, а виконує роль обставини мети.

Зауважимо: як показує мовленнєвий матеріал, такий інфінітив стоїть не лише після дієслів руху (як, наприклад, пишуть І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська [Слинько, Гуйванюк і Кобилянська 1994, с. 121]). С. Новосельська виокремлює дві групи дієслів, від яких залежить інфінітив. Першу утворюють дієслова, що справді позначають «рух, переміщення (*іти, прийти, поїхати, відправитись* і под.)». До другої дослідниця відносить ті, що вказують на «відмову від переміщення або припинення руху (*затриматись, зупинитись, залишитись, сісти*)» [Новосельська 2022].

Із художнього дискурсу аналізованого роману нами було дібрано понад 20 конситуацій, де інфінітиву відвели роль обставини. Справді, дієслова руху, від яких залежить інфінітив-обставина, у романі становлять левову частку – 17: *йти / іти, прийти / не прийти, поїхати, перебратися, нести / понести, бігти / побігти, поплентатися* та ін. Наприклад: «*Навряд чи Адам прийде прощатися з нею*» (Мелодія, с. 125); «*...після обіду зникла і навіть їсти вже не прийшла*» (Мелодія, с. 12); «*...ми з тобою разом поїдемо кудись пообідати*» (Мелодія, с. 108); «*Діти, користаючи з погожого весняного дня, побігли бавитися на вулицю*» (Мелодія, с. 40) та ін. Маємо ще такі поєднання: «*приходили сваритися*» (Мелодія, с. 370), «*перебралася жити до Львова*» (Мелодія, с. 14), «*несла лагодити... черевики*» (Мелодія, с. 15), «*понесла перевдягати*» (Мелодія, с. 353), «*бігла виконувати будь-яке її бажання*» (Мелодія, с. 147), «*попленталася на кухню розпалювати вогонь у печі*» (Мелодія, с. 254), «*побігла їх відчиняти*» (Мелодія, с. 232), «*піду обід варити*» (Мелодія, с. 349) та ін.

Найуживанішим виявився інфінітив-обставина *спати* (8 фіксацій),

причому частіше він залежить від дієслова *йти*: «*йди спати*» (Мелодія, с. 195), «*йду спати*» (Мелодія, с. 310), «*підемо спати*» (Мелодія, с. 341). Рідше він залежить від дієслова *лягти*: «*Спати лягла у вкрай паскудному настрої*» (Мелодія, с. 126); «*Лягай спати*» (Мелодія, с. 135).

Цікаво, що нами не зафіксовані інші (крім *лягти*) дієслова зі значенням відмови від переміщення – припинення руху. Виходить, що дієслова руху домінують, але не є єдиними.

На основі аналізу матеріалу, дібраного з роману, можемо зробити висновок, що серед другорядних ролей інфінітивів найчастіше стає означенням. Як неузгоджене означення, інфінітив – залежне слово – поєднується з небагатьма іменниками. Мовознавці П. Дудик і Л. Прокопчук виокремлюють ті, «які здебільшого мають модальне значення можливості, бажаності, необхідності, волевиявлення та ін., напр., *можливість працювати, бажання вчитися, необхідність боротися, прагнення відпочити, клятва вистояти*» [Дудик, Прокопчук 2010, с. 55].

С. Новосельська виділяє кілька груп іменників віддієслівного походження, з якими пов'язується інфінітив: вони «мають таку семантику: 1) можливість, необхідність, упевненість; 2) волевиявлення (*бажання, намір, спроба, рішення, наказ, команда, готовність, прагнення*); 3) внутрішні психічні стани (*щастя, радість*); процеси мислення (*думка, мрія*)» [Новосельська 2022].

Видається цікавим виявити максимальну кількість слів-субстантивів, від яких може залежати інфінітив. А це можливо лише шляхом спостереження над мовленнєвим дискурсом, адже саме він дає матеріал для певних висновків. Так, в аналізованому романі виявлено понад 80 уживань інфінітивів – неузгоджених означень.

Звичайно, наймасивнішу групу становлять інфінітиви, залежні від субстантивів на позначення *волевиявлення*: різних думок, внутрішніх прагнень, намірів. Сюди віднесемо іменники *бажання, небажання, потреба, спроба, прагнення, намагання, намір, рішення* та ін. Письменниця використовує їх із різною частотністю. Так, іменник *бажання* найуживаніший, його у поєднанні з інфінітивами зафіксовано 24 рази, наприклад: «*Вона уважніше придивилася до нього і раптом відчула якесь нічим не вмотивоване бажання втекти з кімнати*» (Мелодія, с. 29); «*Віднедавна бажання вчинити саме так перетворилося для*

нього у нав'язливу ідею» (Мелодія, с. 55); «Відчував не лише ніжність та бажання захистити Анну, але й жаль до себе...» (Мелодія, с. 331); «Не відчувала у собі сили та бажання ще раз ставати на ті самі граблі» (Мелодія, с. 254).

Цікаво, що антонімічний іменник **небажання** зафіксовано нами лише раз: «З надмірною потаємністю чи **небажанням ділитися** своїми планами...» (Мелодія, с. 378).

По 4 рази зафіксовано інфінітивні поєднання з іменниками **потреба** і **спроба**, наприклад: «Мала **потребу виглядати** не просто скромно, а критично скромно» (Мелодія, с. 166); «Нема **потреби приховувати** себе так, як ти це робила раніше» (Мелодія, с. 97); «Лише робила героїчні **спроби боротися** з нападами відчаю...» (Мелодія, с. 335); «...гувернантка Люцини ... не полишала **спроб поставити** Анну на місце, сказати щось уїдливе, **прокоментувати** невластиве, як на її погляд, становище, **зробити** наперекір» (Мелодія, с. 362).

По 2–3 рази трапилися нам інфінітивні поєднання із субстантивами **намір**, **прагнення** і **обіцянка**: «Про свій **намір переїхати** в Жовкву не написала...» (Мелодія, с. 316); «Дедалі частіше відчувала в собі незрозумілі бажання, легкий сум та неспокій, якусь млість та невдоволення, а ще **прагнення** щось **змінити** або **виправити**» (Мелодія, с. 33); «...**обіцянки не тиснути** та Анну, **запобігти** скандалу і **допомогти** нічого не варті» (Мелодія, с. 235).

Зауважимо, що ми не виявили віддієслівних іменників імперативної семантики (**наказ, команда, прохання** тощо), що зумовлено особливостями цього художнього дискурсу, проте зафіксували поодинокі уживання іменників **рішення, думка, готовність, намагання**, що виражають внутрішні наміри, наприклад: «**Рішення не бачитися** з ним далось їй так важко...» (Мелодія, с. 236); «...зжилася з **думкою провести** поряд декілька днів і не так гостро реагували одна на одну» (Мелодія, с. 126); «Саме тому Адамові бракує ... дуже звичайних речей – **готовності рахуватися** з його потребами, впевненості у тому, що його люблять...» (Мелодія, с. 172); «...її власна недосконалість допомагає любити Адама таким, яким він є, – з усіма недоліками, вадами, **намаганнями** всім і у всьому **диктувати** свою волю...» (Мелодія, с. 378).

У другу групу виокремлюємо приінфінітивні субстантиви, які позначають певні умови або обставини, сприятливі чи, навпаки, не сприятливі для чогось:

можливість, неможливість, ймовірність, необхідність, нагода, шанс, підстави, спосіб та ін. Лексемою **можливість** авторка послуговується у романі 5 разів, наприклад: «...не уникала жодної **можливості зробити** якусь послугу...» (Мелодія, с. 183); «По обіді, отримавши **можливість усамітнитися** в себе в кімнаті, Анна сіла на крісло біля столу...» (Мелодія, с. 157); зате лексемою з антонімічним значенням лише раз: «Розривалася між своїми обов'язками в пані Беати, бажанням якомога частіше бачитися з Адамом і **неможливістю зробити** це так, щоб не привертати увагу до своєї занадто частоті відсутності вдома» (Мелодія, с. 167).

Так само спорадично авторка роману використовує приінфінітивні субстантиви **ймовірність** («Біля театру велика **ймовірність зустріти** когось зі знайомих Адама...» (Мелодія, с. 120)); **необхідність** («З **необхідністю дотримуватися** певного стилю поведінки і потребою рахуватися з умовностями...» (Мелодія, с. 368)); **нагода** («Анна, користаючи з рідкісної **нагоди відпочити**, читала книжку» (Мелодія, с. 47)); **шанс, сенс** («**Шанс вирватися** з кола завжди є...» (Мелодія, с. 260); «**Рятувати** вечерю **сенсу** вже, звичайно, не було, проте **порятувати** помешкання від пожежі **шанс** іще залишався» (Мелодія, 297)); **підстави** («...трохи подумавши, вирішила, що в нього більше **підстав сердитися** на неї» (Мелодія, с. 390)); **спосіб** («Це її суто жіночий **спосіб висловити** йому невдоволення...» (Мелодія, с. 64)); **небезпека, ризик** («Будь-яке руйнування – це завжди **небезпека не вціліти** під уламками та надто великий **ризик втратити** те, що маєш» (Мелодія, с. 299).

Письменниця послуговується і такими приінфінітивними іменниками, які позначають внутрішні здатності суб'єкта: **вміння / невміння, манера, здатність, талант, право** та ін. Серед названих найчастотнішим є субстантив **уміння** – 6 фіксацій: «Втратила не лише час, але й розгубила **вміння та бажання працювати над собою**» (Мелодія, с. 184); «...помічала дедалі більше позитивних рис: його розум, розважність, досвідченість, **вміння контролювати** себе та ситуацію..., **вміння забезпечити** безбідне життя для них усіх...» (Мелодія, с. 378); «...молодість, гарне личко, зграбна фігурка, життєрадісність, **вміння** зі смаком **вдягнутися**, мило **усміхнутися**, **сказати** щось приємне співрозмовнику та невимушено **повестися**, коли чогось не знаєш, зазвичай компенсували її відсутність певних навиків» (Мелодія, с. 377). Зауважимо, що лексему **невміння**

письменниця використала один раз: *«Передчуття чогось лихого чи невміння цінувати те, що маєш?»* (Мелодія, с. 35).

Так само уживаним є іменник **манера** (5 фіксацій), наприклад: *«Зрешистю, провінційна манера всім цікавитися давно перестала дивувати»* (Мелодія, с. 36); *«Добре знав цю манеру вуйка відмовлятися, примушувати себе просити, а потім неохоче приставати на прохання»* (Мелодія, с. 24).

Поодинокі трапляються у романі приінфінітивні лексеми **здатність, талант, право**, наприклад: *«Здатність мислити та сприймати довколишній світ повернулися до неї одночасно з даром мови»* (Мелодія, с. 62); *«Маєш рідкісний талант виводити людей з рівноваги...»* (Мелодія, с. 196); *«Світ, який, на відміну від реального світу, цілком їм упокорювався та щедро дарував право бути разом»* (Мелодія, с. 167).

У романі ми не побачили приінфінітивних іменників **щастя, мрія, радість** і под. (таким був вибір письменниці), проте зафіксували лексему **розкіш**: *«Добре, що сьогодні можна дозволити собі таку розкіш – нікуди не йти, вслухатись у рівномірний перестук крапель дощу по підвіконнику і розуміти, що щастя іноді у неквапному плині часу та у відсутності подій»* (Мелодія, с. 254).

Отже, лінгвістичний аналіз тексту допоміг розширити коло субстантивів, які здатні приєднувати інфінітив у ролі означення.

Таким чином, можемо зробити певні висновки. На основі аналізу дібраного ілюстративного матеріалу з художнього дискурсу Наталії Гурницької уточнюємо, що до складеного дієслівного присудка належать виключно суб'єктні інфінітиви, які залежать від широкого кола допоміжних дієслів.

Інфінітиви-додатки є завжди об'єктними, тобто вказують на дію, яку виконуватиме не суб'єкт, а той, на кого спрямована його дія. Вони залежать від дієслів, що позначають різні волевиявлення людини: наказ, дозвіл, заборону, примус, прохання, обіцянку, допомогу та ін. (*наказав збиратися, дозволив спати, заборонив розповідати, примусив відчувати, допоміг зійти, просив поїхати* тощо).

Інфінітив зі значенням мети дії (до нього можна поставити запитання *навіщо?* і підставити сполучник **щоб**) не є компонентом складеного дієслівного присудка, а виконує роль обставини мети. Як показує мовленнєвий матеріал, такий інфінітив стоїть не лише після дієслів руху (хоча вони домінують, напр., *приходили сваритися, побігла відчиняти* та ін.), а й тих, що вказують на відмову

від переміщення або припинення руху (напр., *лягла спати*). Інфінітив-обставина найменш уживаний у художньому дискурсі.

Інфінітиви у ролі неузгодженого означення залежать від обмеженого кола іменників, що містять волевиявлення (*бажання / небажання, потреба, спроба, прагнення, намагання, намір, рішення, обіцянка, наказ, прохання, команда, думка, готовність* та ін.), позначають певні умови або обставини, сприятливі чи, навпаки, не сприятливі для чогось (*можливість / неможливість, ймовірність, необхідність, нагода, шанс, підстава, спосіб* та ін.) або ж внутрішні здатності суб'єкта (*вміння, манера, здатність, талант* та ін.). Спостереження над художнім дискурсом Наталії Гурницької показало, що інфінітиви в ролі означення є часто вживаними, причому найпродуктивніше поєднуються з віддієслівними іменниками, що містять волевиявлення.

Гадаємо, що вивчення синтаксичних можливостей інфінітива як другорядного члена можна продовжити на матеріалі різностильових дискурсів: це, безперечно, стане важливим доповненням сучасної синтаксичної теорії.

ЛІТЕРАТУРА

- Бевзенко, С. П., Литвин, Л. П., Семеренко, Г. В. (2005). Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посіб. Київ: Вища шк., 272 с.
- Безпояско, О. К. (1984). Інфінітив у функції другорядних членів речення. [В:] *Українська мова і література в школі*, № 3, с. 51–53.
- Бондаренко, О., Денисюк, В. В. (2018). Інфінітив у полемічному дискурсі кінця XVI – початку XVII ст. [У:] *Науковий часопис Східноподільського лінгвоєзнавчого центру*: зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів. Умань, Випуск 7, с. 9–13.
- Дуденко, О. В. (2025). Синтаксичний статус інфінітива: проблеми вивчення у вищій та середній школі. [У:] *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Випуск 217, с. 297–304.
- Дудик, П. С., Прокопчук, Л. В. (2010). Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 384 с.
- Заболотний, О. В., Заболотний, В. В. (2021). Українська мова: підруч. для 8 кл. закл. загальн. серед. осв. 2-ге вид., переробл. Київ: Генеза, 224 с.
- Заболотний, О., Заболотний, В. (2025). Українська мова: підруч. для 8 кл. закл. загальн. серед. осв. Київ: Генеза, 287 с.
- Загнітко, А., Миронова, Г. (2013). Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект. Brno: Masarykova univerzita, 224 с.
- Іваницька, Н. Л. (2011). Складений присудок. [У:] Загнітко А. П. *Український синтаксис: навчально-практичний комплекс*. Хрестоматія. Донецьк-Слов'янськ: ДонНУ, с. 297–303. URL: <https://litmisto.org.ua/?p=189> (дата звернення: 20.04.2025).
- Могилюницька, Г. (2012). Не такий страшний... другорядний член речення. (До проблеми розрізнення «важкорозрізняваних» членів речення). [У:] *Ливослово*, №10, с. 9–12.
- Новосельська, С. В. (2022). Інфінітив у ролі головних та другорядних членів речення. [В:] *Урок.ОСВІТА.UA*, 18.07.2022. URL: <https://urok.osvita.ua/materials/mova/statta-infinitiv-u-rol-i-golovnih-ta-drugoradnih-cleniv-recenna/> (дата звернення: 20.04.2025).
- Слинько, І. І., Гуйванюк, Н. В., Кобилянська, М. Ф. (1994). Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посібник. Київ: Вища шк., 670 с.
- Сич, В. Ф. (1972). Синтаксичні функції інфінітива. [В:] *Українська мова і література в школі*, № 3, с. 24–31.
- Сич, В. Ф. (2011). Синтаксичні функції інфінітива. [У:] Загнітко А. П. *Український*

синтаксис: навчально-практичний комплекс. Хрестоматія. Донецьк-Слов'янськ: ДонНУ, с. 304 – 310. URL: <https://litmisto.org.ua/?p=191> (дата звернення: 20.04.2025).

Шульжук, К. Ф. (2004). Синтаксис української мови: підручник. Київ: Академія, 406 с.

Юшук, І. (2011). Труднощі у визначенні членів речення. [У:] *Дивослово*, № 9, с. 5–11.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Мелодія – Гурницька Н. Мелодія кави у тональності кардамону: роман. / передм. О. Печерної. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2019. 432 с.

СУЛІМ – Сучасна українська літературна мова. Синтаксис: [кол. монографія] / за загал. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1972. 511 с.

REFERENCES

Bevzenko, S. P., Lytvyn, L. P., Semerenko, H. V. (2005). *Suchasna ukrainska mova. Syntaksys* [Modern Ukrainian language. Syntax]: navch. posib. Kyiv: Vyshcha shk, 272 s. [in Ukrainian].

Bezpoiasko, O. K. (1984). Infinitiv u funksii druhoriadnykh chleniv rechennia [The infinitive as a secondary part of a sentence]. [V:] *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, № 3, s. 51–53 [in Ukrainian].

Bondarenko, O., Denysiuk, V. V. (2018). Infinitiv u polemichnomu diskursi kintsia XVI – pochatku XVII st. [The infinitive in polemical discourse of the late 16th – early 17th centuries]. [U:] *Naukovyi chasopys Skhidnopodilskoho linhvoieznavchoho tsentru: zb. nauk. prts studentiv, mahistrantiv, vykladachiv*. Uman, Vypusk 7, s. 9–13 [in Ukrainian].

Dudenko, O. V. (2025). Syntaksychni status infinityva: problemy vyvchennia u vyshchii ta serednii shkoli. [The syntactic status of the infinitive: peculiarities of its studying in schools and universities]. [U:] *Naukovi zapysky. Seria: Pedahohichni nauky*. Vypusk 217, s. 297–304 [in Ukrainian].

Dudyk, P. S., Prokopchuk, L. V. (2010). *Syntaksys ukrainskoi movy* [Syntax of the Ukrainian language]: pidruchnyk. Kyiv: VTs «Akademiia», 384 s. [in Ukrainian].

Zabolotnyi, O. V., Zabolotnyi, V. V. (2021). *Ukrainska mova* [Ukrainian language]: pidruch. dlia 8 kl. zakl. zahaln. sered. osv. 2-he vyd., pererobl. Kyiv: Heneza, 224 s. [in Ukrainian].

Zabolotnyi, O., Zabolotnyi, V. (2025). *Ukrainska mova* [Ukrainian language]: pidruch. dlia 8 kl. zakl. zahaln. sered. osv. Kyiv: Heneza, 287 s. [in Ukrainian].

Zahnitko, A., Myronova, H. (2013). *Syntaksys ukrainskoi movy. Teoretyko-prykladnyi aspekt* [Syntax of the Ukrainian language. Theoretical and applied aspect]. Brno: Masarykova univerzita, 224 s. [in Ukrainian].

Ivanytska, N. L. (2011). Skladyeni prysudok [Compound predicate]. [U:] Zahnitko A. P. *Ukrainskyi syntaksys: navchalno-praktychnyi kompleks. Khrestomatiia*. Donetsk-Slov'iansk: DonNU, s. 297–303. URL: <https://litmisto.org.ua/?p=189> (data zvernennia: 20.04.2025) [in Ukrainian].

Mohylnytska, H. (2012). Ne takyi strashnyi... druhoriadnyi chlen rechennia (Do problemy rozriznennia «vazhkoroizniuvanykh» chleniv rechennia) [Not so scary... subordinate clause (To the problem of analysis "hard-to-distinguish" subordinate clauses)]. [U:] *Dyvoslovo*, № 10, s. 9–12 [in Ukrainian].

Novoselska, S. V. (2022). Infinitiv u roli holovnykh ta druhoriadnykh chleniv rechennia [The infinitive in the role of the main and subordinate clause]. *Urok.OSVITA.UA*, 18.07.2022. URL: <https://urok.osvita.ua/materials/mova/statta-infinitiv-u-rol-i-golovnih-ta-drugoradnih-chleniv-recenna/> (data zvernennia: 20.04.2025) [in Ukrainian].

Slynko, I. I., Huivaniuk, N. V., Kobylanska, M. F. (1994). *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: Problemni pytannia* [Syntax of the Modern Ukrainian Language: Problematic Issues]: navch. posibnyk. Kyiv: Vyshcha shk., 670 s. [in Ukrainian].

Sych, V. F. (1972). Syntaksychni funksii infinityva [Syntactic functions of the infinitive]. [V:] *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, № 3, s. 24–31 [in Ukrainian].

Sych, V. F. (2011). Syntaksychni funksii infinityva [Syntactic functions of the infinitive]. [U:] Zahnitko A. P. *Ukrainskyi syntaksys: navchalno-praktychnyi kompleks. Khrestomatiia*. Donetsk-Slov'iansk: DonNU, s. 304 – 310. URL: <https://litmisto.org.ua/?p=191> (data zvernennia: 20.04.2025) [in Ukrainian].

Shulzhuk, K. F. (2004). *Syntaksys ukrainskoi movy* [Syntax of the Ukrainian language]: pidruchnyk. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 408 s. [in Ukrainian].

Yushchuk, I. (2011). Trudnoshchi u vyznachenni chleniv rechennia [Difficulties in determining of the main and subordinate clause]. [U:] *Dyvoslovo*, № 9, s. 5–11 [in Ukrainian].

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Мелодія – Hurnytska N. (2019). *Melodiia kavy u tonalnosti kardamonu* [Melody of Coffee in the Key of Cardamom]: roman. /peredm. O. Pechernoї. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia», 432 s. [in Ukrainian].

SULM – Suchasna ukrainska literaturna mova. Syntaksys (1972) [Modern Ukrainian literary language. Syntax]: [kol. monohrafiia] / za zahal. red. I. K. Bilodida. Kyiv: Nauk. dumka. 511 s. [in Ukrainian].

Подано до редакції 10.05.2025 року

Прийнято до друку 25.05.2025 року